

DRAŽEN A. ŠUMIGA¹

Analiza problema jaza in identitete pri filozofu Davidu Humu²

Izveček: V članku obravnavam vprašanje jaza pri Davidu Humu. Skušam prikazati, da je sam pojem identitete zmoten, kar pomeni, da ni ničesar, kar ne bi bilo podvrženo "heraklitovskemu" toku nastajanja in minevanja. V skladu s Humovo filozofijo ne moremo zgraditi jasne in nedvoumne ideje o jazu na različnih vtisih (niti na občutkih), saj so spremenljivi. Predstavljam tudi "teorijo svežnja" ki razume človeka zgolj kot skupek raznovrstnih zaznav, ki se nenehno spreminjajo, iz njih pa ne moremo izpeljati adekvatne ideje o jazu. Postulirati nespoznatni princip (duh, dušo) je zato nesmiselno.

Ključne besede: David Hume, identiteta, subjekt, jaz, zavest, epistemologija

UDK: 165:141.7

An Analysis of the Self and Identity in the Philosophy of David Hume

Abstract: In this article I address the question of the self in the works of David Hume. My aim is to show that the notion of the self is a mistake, because everything is subject to the 'Heraclitean' flow of coming into being and passing away. According to Hume, we cannot construct a clear and coherent idea of the self on the basis of our impressions because they are changeable. I also present the Humean *bundle theory*, which understands the self as a bundle of different perceptions, constantly changing and thus precluding any adequate idea of the self. In Hume's view, it is therefore absurd to postulate an unknowable principle, such as the soul or mind.

Key words: David Hume, identity, subject, self, consciousness, epistemology

¹ Mag. Dražen Šumiga je raziskovalec na področju epistemologije. Dela kot novinar na POP TV. E-naslov: drazen_sumiga@hotmail.com.

² Članek je popravljen in dopolnjen verzija magistrske naloge z naslovom *Vprašanje strukture čistega jaza* na *Institutum Studiorum Humanitatis*. Pretežni del besedila je posvečen prav vprašanju jaza in identitete pri Davidu Humu, ki skuša dokazati, da so pojmi, ki jih uporabljamo v znanstvenem diskurzu, lahko nejasni. Vprašljiv je celo sam pojem jaza, ki bi bil neka večna, nespremenljiva substanca, kateri bi pripadale posamezne akcidence.

1. UVOD V HUMOVO FILOZOFIJO: RAZPRAVA O ČLOVEŠKI NARAVI

David Hume je svoje epohalno delo *Razprava o človeški naravi* (*A Treatise of Human Nature*) izdal l. 1743. Njegov filozofski opus vključuje tako politiko, epistemologijo, moralo in religijo. Frane Jerman v uvodu k delu *Raziskovanje človeškega razuma*, ki je skrajšana oblika *Razprave o človeški naravi*, poudarja, da je prav v tem delu empiristična filozofija dosegla svoj vrhunec: "pomenila [je] veliko razpotje: ena pot je vodila v filozofski utilitarizem, druga pa neposredno v nemško klasično filozofijo. Bila je torej višek, ki je v mnogih pogledih specifično vplival na razvoj celotne filozofije 19., pa tudi 20. stoletja."³ Hume je vplival tudi na Immanuela Kanta, ki je v delu *Prolegomena* zapisal, da ga je prebudil iz "metafizičnega dremeža". V svojih delih si je Hume prizadeval za "novo znanost o človeški naravi", ki naj bi temeljila na eksperimentalni metodi sklepanja. Z raziskovanjem strukture samega duha je skušal odkriti tiste principe, ki vodijo človekovo mišljenje nasploh. Dve stoletji je Hume poosebljal negativno⁴ ali skeptično plat filozofije, ker naj bi z novo eksperimentalno znanstveno metodo preverjanja in konstruiranja hipotez (v nasprotju z zgolj miselnimi filozofskimi eksperimenti), dvomil o sami spoznavni zmožnosti človeškega duha oz. o sami možnosti resničnega spoznanja o svetu in človeku.⁵ Resnično spoznanje je preverljivo in temelji na opazovanju in izkušnji, vse tisto ali tisti vzroki, ki so našemu opazovanju nedostopni, so nespoznatni. Z ostro kritiko Hume dekonstruira tudi sam pojem vzročnosti, ki pa ni več apriorno oziroma od sveta izkušnje neodvisno načelo.

V razpravi o človeški naravi se Hume osredotoča prav na pojem vzročnosti in pa, kar nas v tem poglavju najbolj zanima, na vprašanje osebne identitete in substance. Vprašanje človekove identitete je nejasno in v sebi skriva mnogo protislovij, morda je tudi zaradi tega to vprašanje v *Razpravi o človeškem razumu* izpustil. Hume znova opozarja na to, da je človeška narava omejena, končna, in da vsakršno preseganje človeškega spoznanja oz. iskanje temeljev, počel, ki bi presegli našo spoznavno možnost, zaide v protislovja. Immanuel Kant naj bi tako od Huma privzel pomembno izhodišče: "*fenomenalizem*, tj. stališče, da je mogoče

³ Hume, 1974, 7.

⁴ V 17. stoletju je bila filozofska misel usmerjena na empirično raziskovanje strukture samega življenjskega sveta. Hume je tako skušal z eksperimentalno metodo razložiti principe delovanja človeka in njegove narave. Resnična znanost o principih človekove narave mora tako temeljiti prav na empiriji, izkustvu in opazovanju (WOOLHOUSE, R. S. (1988): *The Empiricist*, Oxford University Press, Oxford, str. 136–139).

⁵ Norton, 1993, 39.

spoznati predmete samo po njihovi pojavnosti, vendar je iz tega v osnovi empirističnega stališča izpeljal racionalistične posledice posebnega tipa, namreč *transcendentalizem*: ni predmet tisti, ki omogoča spoznanje, pač pa spoznanje določa predmet”.⁶ *Razprava o človeški naravi* je razdeljena na tri knjige, ki se ukvarjajo z razumevanjem, strastmi in moralo. V tem delu se bom omejil na prvo knjigo, *O Razumevanju*, četrti del z naslovom *O skeptični in drugih sistemih filozofije*, kjer je govor o duši ter osebni identiteti. Na začetku bi predvsem orisal osnovne predpostavke njegove filozofije, na podlagi katerih je razvil v tistem času dokaj obskurno in nerazumljivo teorijo o neobstoju jaza, ki jo je kasneje opustil. Tako kot za Locka tudi za Huma izhajajo vse vsebine duha iz konkretne izkušnje. Hume uporablja besedo zaznave (*perceptions*) v nekoliko širšem kontekstu, saj z njo označuje vsebino duha na splošno. Zaznave deli na 1. vtise (*impressions*) in 2. predstave (*ideas*). Vtisi so neposredno empirični podatki, predstave pa so posnetki ali kopije samih vtisov, ki se lahko pojavijo v samem mišljenju.

Terminološko se Hume skuša izogniti nesporazumom z jasno opredelitvijo razlike: “tiste zaznave, ki vstopajo z največjo močjo in silovitostjo, lahko imenujemo vtise; in s tem zajamem vse naše občutke, strasti in čustva, ko se prvič pojavijo v duši. Predstave mi pomenijo šibke podobe teh v mišljenju in v sklepanju.”⁷ Predstave so tako razumljene kot “miselni posnetki čutnih vtisov in neposredne realnosti”, med seboj pa se združujejo po zakonih združevanja ali asociacije, in sicer po podobnosti, po časovni in prostorski stičnosti ter po vzroku in učinku.⁸ Vse naše predstave sledijo tem principom združevanja po podobnosti in načelu vzročnosti, to so osnovni principi, ki omogočajo delovanje našega duha. Hume vpelje še neko drugo vodilo človekovega spoznavanja in sklepanja, in sicer idejo navade, ki se vriva v samo področje izkustvenih sklepov. Hume pravi, da na podlagi teorije vzročnosti vedno pričakujemo, da bodo isti vzroki dali natanko enake učinke in da se bodo stvari, ki so se zgodile v preteklosti, tudi v prihodnosti. Človek postulira tako skrivno vez med vzroki in učinki, kar pomeni, da so “vsi izkustveni sklepi učinek navade in ne sklepanja”.⁹

Hume je empirist, vse naše spoznanje temelji v sami izkušnji, razlika med vtisi in predstavami leži v sami jasnosti, živosti; vtisi so najprimernejša kategori-

⁶ Hume, 1974, 25.

⁷ Hume, 1974, 15.

⁸ Hume, 1974, 16.

⁹ Hume, 1974, 18.

ja, predstave so le posnetek. Vse naše spoznanje izvira iz čutnega zaznavanja in Hume zavrača, da bi v našem duhu obstajale vrojene ideje. Jerman poudarja, da je njegovo spoznavno teoretsko izhodišče "senzualistično. Razum ima zgolj vlogo distributerja. Njegova naloga je le združevanje predstav po asociacijski logiki."¹⁰

2. EKSPLIKACIJA POJMA OSEBNE IDENTITETE

Hume si v poglavju o osebni identiteti zastavlja vprašanje o zmotnem pojmu identitete, ki jo pripisujemo našemu duhu in tudi samim predmetom. Hume poudarja, da obstajajo filozofi, ki se znotraj sebe zavedajo jaza (*self*), čutijo njegovo eksistenco in kontinuiteto v eksistenci ter so popolnoma prepričani, da je jaz popolnoma enostaven in identičen.¹¹ Identiteta je enakost stvari same s sabo, kar pomeni, da kljub vpetosti v časovni okvir, objekt ostaja vseskozi enak in znotraj njega ni moč opaziti razlike. Osnovni zakon identitete¹² predpostavlja istost, identičnost stvari same s sabo. Hume vprašuje, od kod in kako lahko pridemo do trdne in nédvournne ideje jaza oz., še radikalneje, iz katerega vtisa (*immpression*) bi lahko izpeljali to idejo. Problem je, ali v nas obstaja vrojena ideja nespremenljivega jaza in predstava njegove kontinuitete, poleg seveda same vrojene ideje boga. Če zavrnemo vrojene ideje v našem duhu, pa moramo razložiti, od kod in kako bi lahko pridobili to idejo o jazu, poleg seveda same ideje boga.

Vsi predmeti vplivajo na predstavno stanje duha, kar moramo razložiti, je prav to, ali predmeti sami povzročajo vznik ideje o jazu. Hume nadalje pravi, da mora obstajati vtis, ki lahko omogoči nastanek vsake resnične predstave, toda jaz – oseba – ni noben vtis, ampak stična točka, jedro, na katero se nanašajo vsi ti raznoliki vtisi in predstave.¹³ Sami vtisi so spremenljivi, kratkotrajni, jaz sam pa naj bi bil prav trdno, obstojno jedro, na katero se vsi vtisi nanašajo. Če bi katerikoli vtis omogočil vznikanje ideje jaza, bi prav ta vtis moral biti vseskozi isti,

¹⁰ Hume, 1974, 18.

¹¹ Hume, 1978, 251.

¹² Istovetnost, identičnost, razmerje, v katerem se objekt popolnoma ujema sam s seboj (gre za več kot enakost). – formalno-logični zakon identičnosti predpostavlja, da mora pojem v procesu mišljenja ostati od začetka do konca istoveten: istovetni so pojmi z isto vsebino in obsegom. Zakon istovetnosti v elementarni, formalni logiki ugotavlja identičnost predmeta mišljenja; predmet je istoveten, je ta in ne kak drug, le enak ali podoben. Identično (lat. *identicus* "istoveten" iz lat. *idem*), isto, istovetno; (popolnoma) enako samemu sebi; istopomensko (Leksikon Cankarjeve založbe, CZ, 1994, str. 147, 161).

¹³ Hume, 1978, 251.

skozi celotno naše bivanje, kajti jaz naj bi bival tudi na način kontinuitete in nespremenljivosti. Hume meni: "Bolečina, užitek, veselje, strasti in občutki sledijo drug drugemu in ne obstajajo nikoli istočasno. Zatorej ne moremo iz teh vtisov ali iz katerih drugih izpeljati predstave o jazu, in posledično ni nobene takšne predstave."¹⁴ Ker ne obstaja vtis, ki bi bil vseskozi isti, ampak vtisi nenehno vznikajo in izginjajo, ne morejo biti vzrok nastanka ideje jaza, ker naj bi sam jaz bil tisto večno in nespremenljivo. Predstavo o jazu bi lahko zgradili le na nečem, kar je tudi samo nespremenljivo, vtis pa to vsekakor ni.

Tu gre za vprašanje eksistence obstojnega in nespremenljivega jaza in možnost vzročne ali kontingentne povezanosti med spremenljivimi predstavami ter nespremenljivim jazom. Razumno je seveda privzeti hipotezo, da se vse predstave, vtisi in občutki nanašajo na točko, ki je sama nespremenljiva in različna od fenomenalnega sveta, toda imeti resnično in jasno predstavo o tem jazu je nemogoče. Če bi lahko imeli o jazu predstavo, bi moral obstajati vtis, ki nas bi aficiral, vplival na naše predstavno stanje, in na podlagi katerega bi lahko zgradili idejo o jazu. Vse predstave, vtisi, čustva se nanašajo na kontingentno, kratkotrajno točko v času, ki naj bi bil jaz sam. Nemogoče je zadovoljivo razložiti, kako lahko jaz brez nekega vtisa zajamemo v predstavi. To je edino mogoče, če dopustimo možnost, da je jaz sam vzrok svoje lastne predstave o sebi oz. da jaz sam ustvari idejo nespremenljive točke v času, pa še v tem primeru ne moremo postaviti enačaja med predstavo o jazu in "jazom na sebi". Hume skuša dognati, kako pripišemo objektom in tudi različnim sukcesivnim zaznavam (mislim, občutkom, predstavam) idejo identitete, s čimer predpostavimo, da obstaja neprekinjen in nespremenljiv jaz.

Hume ne dvomi o obstoju zunanjega, objektivnega sveta, ampak želi raziskati, kaj je vzrok našega verjetja v obstoj samih objektov. Jasen in regularen prehod predstav od ene k drugi in od samih predstav k mnenjem je rezultat same imaginacije, ki je aktivna in iracionalna sposobnost.¹⁵ Humovo razlikovanje med razumom (*reflektivno sposobnostjo*) in imaginacijo (*nereflektivna sposobnost*, ki se giblje od same izkušnje k samemu verjetju) pomeni fundamentalno razliko v njegovem razumevanju anatomije samega duha. Osnovno vprašanje glede narave človeškega duha je usmerjeno v razlago same narave duha in v iskanje odgovorov na vprašanje, kaj je lahko vzrok predstave o duhu. Teorija jaza je tako sestavljena iz dveh delov: 1. eksplikacija tega, kaj mislim takrat, ko mislim o sebi kot o jazu

¹⁴ Hume, 1978, 252.

¹⁵ Norton, 1993, 39.

(ali duh ali oseba), ter 2. razlaga, kako na podlagi svoje izkušnje lahko mislimo, da smo prav ta stvar – jaz. Kartezijanska tradicija je na prvo vprašanje odgovorila, da takrat ko govorimo o jazu, predvsem mislimo o *enostavni substanci*, ki je sama nespremenljiva kljub spremembam naključnih (akcidentalnih) lastnosti. Jaz je lastnik svojih izkušenj, toda hkrati se razlikuje od njih.¹⁶ Hume se ne ustavi na točki polnega skepticizma, s tem ko zanika obstoj enostavne in nespremenljive substance, ampak poskuša razložiti, zakaj in kako vznikne sam pojem identitete. Hume zagovarja stališče, da ne moremo demonstrativno dokazati substancialnosti samega jaza, in predstavi, kar bom poskušal eksplicirati v nadaljevanju, t. i. teorijo svežnja (*bundle theory*).

Na kakšen način so ti vtisi povezani z jazom? Hume želi pokazati, da se v trenutku, ko skušamo spoznati naravo jaza in vstopimo v svoja notranja duhovna stanja, vedno spotaknemo ob različne zaznave (toplote, hladu, vročine), kar pomeni, da ne moremo "ujeti" samega sebe brez zaznave. Vseskozi lahko opazujemo le zaznave in nič drugega. Ko za kratek čas naše zaznave izginejo, kot v globokem snu, in se ne zavedamo sebe, lahko rečemo, da resnično ne obstajamo.¹⁷ Vseskozi je človek ujet v začarani krog, ker mu je ves objektivni svet (kot tudi mi sami) dan skozi predstave in zunaj tega okvira ne moremo spoznati ničesar. Človek je tako le skupek različnih zaznav (*bundle or collection of different perceptions*), ki pa se menjavajo nenehoma in zelo hitro.¹⁸

V trenutku, ko govorimo o osebi ali duhu, jazu, moramo privzeti hipotezo, da je jaz v različnih časovnih izsekih isti in zaradi tega tisto stičišče, na katero se vse misli, zaznave in predstave nanašajo. Zato se Hume zaustavi v sami analizi strukture prav pri pojmu identitete. Sam pojem identitete jaza je zavajajoč, ker ni nikakršne povezave med različnimi jazi v času oz. sam pojem identitete temelji v napačnem pojmu podobnosti med različnimi vsebinami zavesti (predstave), ki sem med seboj razlikujejo. Kaj je tisto, kar omogoča predstavo o kontinuiteti eksistence posameznega objekta (kot tudi jaza) in njegovi identiteti? V posameznikovo zavest se nenehno vriva ideja o nespremenljivosti jaza, ki je točka, na katero se navezujejo vse predstave, misli in vtisi.

Da bi Hume razložil "vulgarno pojmovanje" ideje identitete in nespremenljivosti jaza kot tudi objektivnega sveta, poudarja, da samim objektom pripisujemo isto-

¹⁶ Norton, 1993, 48.

¹⁷ Hume, 1978, 252.

¹⁸ Hume, 1978, 252–253.

vetnost, kar pomeni, da so za nas vseskozi isti in nespremenljivi, čeprav je objekt pred procesom zaznavanja in potem, ko smo ga zaznali, različen. Tako kot se je sam objekt spremenil, se je v spoznavni situaciji spremenil tudi sam spoznavajoči subjekt, ki retrogradno pripiše objektom istost in identiteto ter nespremenljivost, da bi prikril s tem samo diskontinuiteto objekta in njegovo kontingentnost. Na podlagi podobnosti med posameznimi predstavami istega objekta, ki se med sabo razlikujejo, pripiše subjekt objektom identiteto. To pomeni, da "si izmislimo nov in nerazumljiv princip, ki povezuje objekte in prepreči prekinitev ali razliko. Tako si izmišljamo nepretrgano, trajno eksistenco zaznav (*perceptions*) naših čutil, da bi odstranili prekinitev, in ustvarimo idejo duše, jaza ali substance, da bi prikrili razliko."¹⁹

Dogaja se predvsem to, da tam, kjer obstaja odnos, povezanost med posameznimi deli nekega predmeta, spoznavajoči subjekt vsili idejo identitete med deli ali zaznavami, vse, kar obstaja, pa so le odnosi. Če npr. pogledamo namizno luč, so vse, kar lahko vidimo na njej, njeni sestavni deli: stojalo, žarnica, kabel itd., vse, kar drži skupaj to namizno svetilko, ni nikakršna *substancia* (podlaga), katere *akcidence* (posamezne lastnosti) bi bile soudeležene v nespremenljivi substanci, ampak so le posamezni vzročni odnosi med temi deli. Za samo lučjo ni nikakršne nespremenljive "stvari na sebi". Naše nagnjenje k zamenjavi identitete za *odnos* ali *relacijo* je tako velik, da si človek izmišlja neko skrivnostno silo, ki naj bi povezala dele, poleg samega odnosa med deli.²⁰

3. PRINCIPI, NA KATERIH TEMELJI POJEM SAME IDENTITETE

Kje je torej samo jedro problema glede na vprašanje identitete? Na podlagi česa torej spoznavajoči subjekt zgradi istost in nespremenljivost predmeta. Hume opisuje tri principe, ki obvladujejo naše strukturiranje nespremenljivega objekta: kontinuiteta istega predmeta sestoji v sukcesiji posameznih delov predmeta, ki so povezani s *podobnostjo* in *asociacijo misli* ali *vzročnostjo*. Sukcesija različnih delov seveda prej krepi idejo, da predmet sam ni nespremenljiv. Sami odnosi med deli v nas povzročijo asociacijo idej, kar pomeni, da posameznikova domišljajska moč prehaja iz ene predstave k drugi, te pa se med sabo povezujejo po principu podobnosti. Vsi objekti, ki se nam dozdevajo nespremenljivi in neprekinjeni, so tako le zaporednost, sukcesija, povezanost delov – objektov.²¹ Po principu podobnosti se

¹⁹ Hume, 1978, 254.

²⁰ Hume, 1978, 255.

²¹ Hume, 1978, 255.

naše predstave istega predmeta povezujejo, kar pa je bistveno pri samem procesu spoznavanja, je to, da objekt pred samim aktom zaznavanja in po njem ni isti.

Subjekt ne opazi sprememb v samem sebi, pa tudi v samem objektu ne. Subjektovo nenehno vznikanje, prehajanje in zamiranje misli napotuje na idejo, da je nespremenljivo jedro človeka le "prazna forma" in da je njegova navidezna samoidentičnost prekinjena. Kar je treba ugotoviti, je, v kateri točki se lahko srečata prav spremenljivi objekt in spremenljivi subjekt. Če predpostavimo, da sta tako subjekt kot objekt spremenljiva, ne moremo govoriti o nikakršnem spoznanju objekta, saj se same predstave nanašajo na mnoštvo jazov, ki si sledijo v času in nikakor niso identični, razen s pomočjo principa *podobnosti* in *navade*. Ali pa je subjekt spremenljiv in objekt nespremenljiv; v tem primeru je spoznanje in konstrukcija subjekta nujno vezana na objekt, ki je edina trdna točka, s katero se subjekt konstituira. Lahko pa seveda predpostavimo, da je subjekt nespremenljiv in predmet spremenljiv, pri čemer bi spet postulirali neko substanco, dušo, duha, ki je identična sama s sabo in vztraja v času. Hume poudarja, da tudi živalim in rastlinam pripisujemo identiteto, kljub temu da je vse v nenehnem toku in spreminjanju.

Hume navaja še pomembno razlikovanje med *specifično identiteto* in *numerično identiteto*, ki sta pogostokrat zamenjani, pri čemer uporablja primer zvoka. Ko človek sliši zvok ali šum, ki izgine v nekem trenutku in se potem spet pojavi, le temu zvoku ali šumu pripišemo identiteto. Njegovo trajanje je bilo prekinjeno, zvok vsekakor ni isti, toda pripišemo mu identiteto. Zvokom ali šumom lahko pripišemo le *specifično identiteto*, kajti zvok numerično ni isti. Pri gradnji hiše, ki je bila prej porušena, sedaj pa jo ponovno zgradimo (iz popolnoma drugačnih materialnih sestavin), se oba objekta glede na formo in sestavine razlikujeta, vendar temu objektu pripišemo istost.²² Človeški um pripisuje identiteto objektu zaradi nezmožnosti samega opazovanja spremenljivosti predmeta, kar pomeni, da se sestavni deli objekta transformirajo in propadajo. V nobenem trenutku ne more sam subjekt hkrati opazovati izginevanje istega objekta in njegovo nastajanje. Če bi bilo to mogoče, bi uzrli, da med različnim predstavami tega istega objekta in tudi med posameznimi sestavnimi deli objekta ni nikakršne identitete. V našem duhu obstaja nenehno nastajanje in minevanje predstav istega predmeta, ki pa jih sam spomin prikličje na dan in pripiše objektu istost in identiteto.

Ko Hume pokaže, da je zmotno pripisovati nespremenljivost in identiteto objektom, to analizo prenese tudi na področje duha, kar pomeni, da je identite-

²² Hume, 1978, 258.

ta in nespremenljivost duha tudi neresnična. Različne predstave, ki vznikajo in zamirajo v duhu, so med sabo ločene in se razlikujejo. Po principu podobnosti so različne predstave med sabo združene. Hume poudarja, da sama identiteta ni nekaj, kar naj bi pripadalo različnim zaznavam, ampak je le lastnost, ki jo pripisujemo zaznavam zaradi njihove združitve v domišljiji (*imagination*), ko te predstave reflektiramo.²³

Identiteta sama temelji v treh principih: *podobnosti, asociaciji in vzročnosti*.²⁴ Strogi zakon vzročnosti s pomočjo principa podobnosti in s samo domišljjsko močjo združuje različne predstave med sabo, s čimer dobimo navidezen, nepretrgan tok, kjer je identiteta med različnimi predstavami prav tako neresnična. Pomembno je prav vprašanje, na kateri točki v miselnem procesu vznikne sama identiteta. Hume meni, da bi, če bi lahko pogledali v svoj lastni duh, videli nenehno drvenje misli, predstav, čustev, strasti, edina človekova zmožnost, ki lahko priključuje prejšnje vtise ali ideje, pa je prav spomin. Spomin sam oživi podobne preteklih zaznav. Spomin ustvarja iluzijo identitete in hkrati s tem sam proizvaja, konstruira samo identiteto s pomočjo principa podobnosti med različnimi zaznavami. Človeški um ali duh je tako le sistem (mreža vzroka in učinka) različnih zaznav, ki so med sabo povezane s principom vzroka in učinka. Na ta način vse naše predstave in misli producirajo, izničujejo in modificirajo druga drugo. Zakon vzročnosti poveže med sabo posamezne predstave, s čimer je ohranjena sama identiteta kljub nenehnim spremembam med posameznimi deli objekta.

4. SPOMIN LE ODKRIJE IDENTITETO

Humova zaključna misel je, da če ne bi imeli samega spomina, ki je edini vzrok osebne identitete, ne bi imeli nobenega pojma o vzročnosti in posledično niti o sami verigi vzroka in učinka, ki konstituirajo naš jaz ali osebo.²⁵ Spomin sam bolj kot proizvaja, odkriva identiteto, ko nam skuša prikazati odnos med vzrokom in učinkom – med našimi različnimi predstavami, mislimi, čustvi. Hume kljub kritikam, da je spomin garant človekove osebne identitete, poudarja, da bi, tudi če ne bi imeli spomina oz. se subjekt ne bi spomnil svoje relativne eksistence, občutek istosti jaza vseeno ostal. Spomin "odkriva istovetnost", ker nam omogoča razumevanje odnosa med vzrokom in učinkom, med našimi različnimi zaznava-

²³ Hume, 1978, 260.

²⁴ Hume, 1978, 260.

²⁵ Hume, 1978, 262.

mi. Hume jasno poudarja, da bi, če bi bil spomin absolutni vzrok človekove identitete, težko razložili, zakaj človek lahko razširi sam pojem istovetnosti preko vseh meja samega spomina. Mnogi jazi so v teku časa zamrli, pa vendar obstaja neko formalno, prazno jedro, ki pomeni kontinuirano in trajno povezanost jazov v času. Če ne bi obstajala nikakršna vez med različnimi jazi v času, bi lahko vsakič govorniki o množstvu jazov in postulirali razcep znotraj enega jaza. Hume zaključi, da identiteta istega jaza temelji v sami relaciji, odnosu, med posameznimi predstavami in ti odnosi omogočajo nastanek same identitete.²⁶

Spomin sam je povezan s principom vzročnosti, primarna vloga spomina pri konstrukciji jaza in objektivnega sveta je nujna, saj omogoča, da se isti jaz prav spominja nenehne prepletenosti in vzročne povezanosti med samim vzrokom nekega mentalnega dogodka in njegovim učinkom. Na podlagi navade vedno pričakujemo, da učinek sledi iz predhodnega dogodka. Brez spomina ne bi mogli ločiti med posameznima dogodkoma A in B, prav tako ne bi mogli dokazati same vzročne povezanosti med različnima dogodkoma, ki si časovno sledita.²⁷ Spomin nam priskrbi pojem same vzročnosti in po mnenju Huma lahko to isto verigo vzrokov in učinkov ter posledično tudi našo lastno identiteto razširimo onkraj našega spomina, kar pomeni, da lahko razumemo čas, okoliščine in dejanja, ki smo jih že pozabili.²⁸

Človekove pretekle zaznave so s spominom in s pomočjo principa asociacije ter delovanja domišljajske moči (*imaginacija* ali *imagination*) povezane med sabo. Identiteto pripišemo temu, kar je v resnici prekinjeno, zaporedje ali niz sorodnih in povezanih predstav. Tako naši vtisi povzročijo nastanek ustreznih predstav in te predstave povzročijo nastanek novih vtisov.²⁹ V tem smislu je za Huma nesmiselno postulirati nespoznaven princip ali duha, dušo, ki bi bila neodvisna od same igre predstav in vtisov.

Problem, ki se vsekakor skriva tudi v tej analizi strukture jaza, je, kako razložiti princip povezovanja različnih predstav brez same zavesti in brez pristanka na transcendentalni jaz, ki je sicer prazna forma, pa vendar omogoča združevanje predstav. Nemogoče je tudi razložiti, če uporabimo primer zvoka, katera je tista

²⁶ Hume, 1978, 262.

²⁷ Norton, 1993, 50.

²⁸ Hume, 1978, 262.

²⁹ Hume, 1978, 261.

instanca, ki poveže med sabo neprekinjen zvok, oz. kdo je tisti, ki poveže vse te predstave s spominom v pojem zvok. Če se seveda odkrižamo jaza, morajo vtisi in predstave biti nosilci zavesti, če pa ni tako, so na mesto jaza stopili spomin in mehanična igra ter prepletanje vzroka in učinka.

BIBLIOGRAFIJA

- BALIBAR, E. (1994): *Supposing the Subject*, ur. Joan Copjec, VERSO, London, New York.
- COTTINGHAM, J. (1988): *The Rationalists*, Oxford University Press, Oxford.
- GILES, J. (1993): "The No-self Theory: Hume, Buddhism and Personal Identity", *East and West*, zv. 43, št. 2.
- GREEN, M. (1999): "The idea of momentary Self and Hume's Theory of Personal Identity", *British Journal for the History of Philosophy*, 7.
- HUME, D. (1978): *A Treatise of Human Nature*, Second edition, with text revised and variant reading by P. H. Nidditch, Clarendon Press, Oxford.
- HUME, D. (1974): *Raziskovanje človeškega razuma*, Slovenska matica, Ljubljana.
- HABERMAS, J. (1999): "From Kant to Hegel and back again – The Move Towards Detranscendentalization", *European Journal of Philosophy*, 7/2.
- KATZKO, M. (2003): "Unity versus Multiplicity: A Conceptual Analysis of the term Self and its use in Personality theories", *Journal of Personality*, 71/1.
- KANT, I. (1963): *Prolegomena*, Mala filozofska knjižnica, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- LOPTSON, P. (2004): "Locke, Reid and Personal Identity", *The Philosophical Forum*, XXXV/1.
- MOLT, A. (2002): *Adorno and Myth of Subjectivity*, Contretemps, 3.
- NORTON, D. F. (1993): *The Cambridge Companion to Hume*, Cambridge University Press, Cambridge.
- PONTY, M. (2002): *Phenomenology of Perception*, Routledge, London and New York.
- RIHA, R. (1998): "Razcep subjekta", *Filozofski vestnik*, letnik XIX/1.
- SEARLE, J. (1994): *Rediscovery of the Mind*, MIT Press, Cambridge.
- STRAWSON, G. (1997): *The Self*, *Journal of Consciousness Studies*, zv. 4., št. 5/6.
- SMITH, N. K. (2003): *A Commentary to Kant's Critique of Pure Reason*, Palgrave Macmillan.

DRAŽEN A. ŠUMIGA

TURETZKY, Ph. (1998): *The Problem of Philosophy of Time*, Routledge, New York.
WOOLHOUSE, R. S. (1988): *The Empiricist*, Oxford University Press, Oxford.

